

"HAKİKATİ ARAMAK VE ONU KENDİ
DÜŞÜNDÜĞÜ GİBİ İFADE
ETMEK ASLA SUÇ OLAMAZ."

SEBASTIAN CASTELLIO, 1551

STEFAN

ZWEIG

VİCDAN
ZORBALIĞA
KARŞI

YA DA CASTELLIO CALVIN'E

12. BASKI
Çeviri: ZEHRA KURTEKİN

♥ can
modern

STEFAN ZWEIG
VICDAN ZORBALIĞA KARŞI
YA DA CASTELLIO
CALVIN'E

Can Modern

Vicdan Zorbalığı Karşı ya da Castello Calvin'e, Stefan Zweig

Almanca aslından çeviren: Zehra Kurttekin

Castello gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt

© 2014, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2014

12. basım: Ağustos 2019, İstanbul

Bu kitabın 12. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Emrah Serdan

Editör: Nükhet Polat

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2

Topkapı-Zeytinburnu

Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-2170-0

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com/9789750721700

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

STEFAN ZWEIG
VICDAN ZORBALIĞA KARŞI
YA DA CASTELLIO
CALVIN'E

MONOGRAFI

Almanca aslından çeviren

Zehra Kurttekin

Stefan Zweig'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Dünün Dünyası, 1985

Amok Koşucusu, 1990

Yarının Tarihi, 1991

Lyon'da Düşün, 1992

İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar,
1995

Günlükler, 1997

Değişim Rüzgârı, 1998

Amerigo, 2005

Marie Antoinette, 2006

Sabırsız Yürek, 2006

Joseph Fouché, 2007

Rotterdamlı Erasmus, 2008

Balzac, 2009

Macellan, 2010

Hayatın Mucizeleri, 2011

Montaigne, 2012

*Üç Usta: Balzac, Dickens,
Dostoyevski*, 2015

Mary Stuart, 2016

*Şeytanla Savaş: Hölderlin, Kleist,
Nietzsche*, 2017

*Kendi Hayatını Yazan Üç Yatar:
Casanova, Stendhal, Tolstoy*, 2017

*Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu - Bir
Kadının Hayatından 24 Saat*, 2017

O Muydu?, 2018

Bir Kalbin Çöküşü, 2018

Olağanüstü Bir Gece, 2019

STEFAN ZWEIG, 1881'de Viyana'da doğdu. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. 1938'de İngiltere'ye, 1939'da New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Önceleri Verlaine, Baudelaire ve Verhaeren çevirileriyle tanındı, ilk şiirlerini ise 1901'de yayımladı. Çok sayıda deneme, öykü, uzun öykünün yanı sıra büyük bir ustalıkla kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. Psikolojiye ve Freud'un öğretilerine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'in derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerine yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma dayanamayıp 1942'de Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

ZEHRA KURTTKİN, Sankt Georg Avusturya Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra, Ankara Üniversitesi DTCF Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim gördü. TRT İstanbul Radyosu'nda, sonra TRT İstanbul Televizyonu'nda sanat, kültür, edebiyat ve belgesel programları prodüktörü olarak görev yaptı. H.K. Laxness, Bertolt Brecht, Friedrich de la Motte Fouqué, Zeruya Şalev, E.T.A. Hoffmann, Thomas Mann ve Stefan Zweig gibi yazarların yapıtlarını Türkçeye kazandırdı.

STEFAN ZWEIG, 1881'de Viyana'da doğdu. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. 1938'de İngiltere'ye, 1939'da New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Önceleri Verlaine, Baudelaire ve Verhaeren çevirileriyle tanındı, ilk şiirlerini ise 1901'de yayımladı. Çok sayıda deneme, öykü, uzun öykünün yanı sıra büyük bir ustalikle kaleme aldığı yaşamöyküleriyle de ünlüdür. Psikolojiye ve Freud'un öğretilerine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'in derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerine yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma dayanamayıp 1942'de Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

ZEHRA KURTTEKİN, Sankt Georg Avusturya Kız Lisesi'ni bitirdikten sonra, Ankara Üniversitesi DTCF Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim gördü. TRT İstanbul Radyosu'nda, sonra TRT İstanbul Televizyonu'nda sanat, kültür, edebiyat ve belgesel programları prodüktörü olarak görev yaptı. H.K. Laxness, Bertolt Brecht, Zeruya Şalev, E.T.A. Hoffmann, Thomas Mann ve Stefan Zweig gibi yazarların yapıtlarını Türkçeye kazandırdı.

İçindekiler

Giriş	11
Calvin'in İktidarı Ele Geçirmesi	25
"Discipline"	47
Castellio Sahneye Çıkıyor	72
Serveto Olayı	94
Serveto Cinayeti	113
Hoşgörü Manifestosu	134
Vicdan, Zorbalığa Başkaldırıyor	159
Zorbalık Vicdanı Yeniyor	179
Kutuplar Birbiriyle Buluşuyor	212
Yayıncının Son Notu	225

Giriş

“Celui qui tombe obstiné en son courage, qui, pour quelque danger de la mort voisine, ne relâche aucun point de son assurance, qui regarde encore, en rendant l’âme, son ennemi d’une vue ferme et dédigneuse, il est battu, non pas de nous, mais de la fortune; il est tué, non pas vaincu: les plus vaillants sont parfois les plus infortunés. Aussi y a-t-il des pertes triomphantes à l’envi des victoires”¹

MONTAIGNE

“Sivrisinek file karşı”; Sebastian Castellio’nun Calvin’e karşı yazdığı polemğin Basel nüshasına kendi elyazısıyla düştüğü bu not ilk bakışta yadırgatıcı gelebilir, mutat hümanist mübalağalarından biriymiş sanısını uyandırabilir. Oysa Castellio’nun bu sözleri ne abartı ne de ironi amacıyla sarf edilmiştir. Bu cesur adam böylesi çarpıcı bir benzetmeyle dostu Amerbach’a Calvin’i, fanatik

1. “Yüreği yılmadan düşen, dizleri üstünde savaşıır (der Seneka). Ölüm tehlikesi karşısında kılı kıpırdamayan, can verirken düşmanına yiğitçe yukarıdan bakan, bize değil talihe alt olmuştur; yenilmiş değil öldürülmüştür. En yiğit kişiler en mutsuz insanlardır kimi zaman...”

Montaigne, Denemeler, “Yamyamlar Üstüne”, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, 1. basım, s. 167. (Ç.N.)

dogmacılığı yüzünden bir insanı ve bu insanla birlikte Reform Hareketi'nin içindeki vicdan özgürlüğünü katletmekle alenen itham ederek çok büyük bir düşmanı tahrik ettiğinin ve kendi durumunun trajedisinin de farkında olduğunu göstermek istemiştir sadece. Castello, kalemini mızrak gibi kaldırıp bu tehlikeli kavgaya girdiği andan itibaren, zırhlar içindeki diktatörlüğün üstün gücü karşısında sadece fikrî düzeyde kalacak bütün mücadelelerin etkisiz kalacağını, dolayısıyla bu girişiminin ümitsiz bir girişim olduğunu gayet iyi bilmektedir. Yalnız ve korunmasız biri arkasına binlerce, on binlerce kişiyi, üstelik devlet gücünün militan aygıtlarını almış Calvin'le nasıl mücadele edecek, onu nasıl yenecektir! Calvin olağanüstü örgütlenme yöntemlerinden yararlanarak bütün bir şehri, o zamana kadar özgür yurttaşlardan oluşan bir devleti, katı bir itaat mekanizmasına dönüştürmeyi, her tür bağımsızlığı, düşünce özgürlüğünü tümüyle kendi öğretisi içine hapsetmeyi başarmıştır. Şehrin ve devletin içinde belli bir güce sahip ne varsa, onun mutlak kudretine tabidir; bütün makamlar ve yetkili merciler; şehir meclisi ve kilise yönetimi; üniversite ve mahkeme; finans ve ahlak; rahipler, okullar, kolluk güçleri, hapishaneler; yazılan ve sözle ifade edilen her şey, hatta gizlice fısıldanan kelimeler de. Öğretisi kanun hükmündedir ve kim, en hafifinden bile olsa, bir itirazda bulunmaya cüret ederse derhal zindanlarla, sürgünlerle ya da insanların, üzerinde diri diri yakıldığı odun yığınlarıyla dersi verilmektedir. Bütün tartışmaları ortadan kaldıran bu dinî tiranlığın iddiasına göre Cenevre'de sadece bir tek hakikate tahammül gösterilebilir ve Calvin o hakikatin peygamberidir. Bu müthiş adamın müthiş kudreti şehir surlarının çok ötesine kadar uzanmaktadır: İsviçre federal şehirleri onu en önemli politik müttefikleri olarak görmekte, dünya Protestanları da Hıristiyanlığın bu Hıristiyanlık

tedhişçisini ruhani mareşalleri, prensleri ve kralları yerine saymakta, Avrupa'da, Roma'nın yanı sıra Hıristiyanlığın en etkili düzenini inşa eden bu kilise liderinin teveccühünü kazanmak için çaba göstermektedirler. Zamanın politikası içinde artık onun bilgisi dışında bir olay gerçekleşmemektedir – arzusu hilafına hele asla! St. Pierre Katedrali'nin vaizini kendine düşman etmek, kayseri ya da papayı karşısına almak kadar tehlikelidir.

Peki, ya onun muhatabı Sebastian Castello? İnsanlığın düşünce özgürlüğü adına ona ve diğer din tiranlarına meydan okuyan bu yalnız idealist kimdir? Gerçekten de –Calvin'in fantastik boyutlardaki güçler zenginliğine kıyasla– fil karşısındaki sivrisinek! Bir *nemo*,¹ nüfuz anlamında açıkça bir “hiç”. Üstelik bir çulsuz: Çeviri ve özel derslerle karısının ve çocuklarının karnını güçlükle doyuran, dilenci kadar yoksul bir bilgin, yabancı bir memlekette oturma izni ve vatandaşlık hakkı olmayan bir mülteci, iki kat göçmen – dünyada fanatizmin egemen olduğu zamanlarında hep görüldüğü gibi, birbiriyle çatışan fanatiklerin arasında insan biçare ve tümüyle yalnız kalır. Bu büyük ve mütevazı hümanist yıllarca zulmün gölgesinde, yoksulluğun gölgesinde yaşar gider, sonuna kadar kısıtlanmış bir biçimde sürdürür varlığını ama sonuna kadar da özgürdür; çünkü o hiçbir tarafa bağlı değildir, hiçbir bağnazlığa teslim olmamıştır. Ta ki Serveto'nun katliyle birlikte vicdanının onu göreve çağırdığını kuvvetle hissedinceye kadar... Ta ki ihlal edilen insan hakları adına Calvin'i suçlamak üzere başını barışçıl işlerinden kaldırıncaya kadar... İşte ondan sonra ıssızlığı kahramanlığa dönüşür. Kavgaya daha alışkın olan hasmı Calvin gibi onu esirgeyen, vicdansızlığa varacak denli kararlı,

1. (Lat.) Hiç kimse. (Y.N.)

planlı, örgütlü taraftarları yoktur etrafında; ne Katolikler ne de Protestanlar ona destek verir; bir zamanlar Luther'e ve Erasmus'a yaptıkları gibi kol kanat gelecek soylu beyler, kayserler, krallar da yoktur; ona hayranlık besleyen az sayıda dostu bile, yüreklendirici sözlerini ancak gizlice fısıldayarak dile getirecek kadar cesaret gösterebilir. Zira bütün ülkelerde kiliseye ters düşenlerin, sapkın sayılıp vahşi hayvan sürüleri gibi kovalandığı, işkence edildiği bu cinnet günlerinde, hakları ellerinden alınanların, köleleştirilenlerin adına sesini yükselten ve münferit bir vakanın sınırlarını aşarak bu dünyada herhangi bir insanın dünya görüşü yüzünden zulüm görmesine karşı çıkan, dünyanın bütün egemenlerine karşı hukuku savunan bir adamın yanında açıkça yer almak çok tehlikeli, ölesiye tehlikelidir. Halkların zaman zaman içine düştükleri, ruhların karartıldığı o korkunç dönemlerden birinde berrak ve insanca bakışını korumaya, bu softaca katliamlara, güya Tanrı onuruna gerçekleştirildiği halde, gerçek ismini vermeye, cinayet, cinayet ve defalarca cinayet, demeye sadece o cüret eder! Bir tek o, insanlığının en içten duygularıyla galeyana gelir, bir tek o susmaya tahammül edemez, bu insanlık dışı durum karşısında ümitsizliğini göklere karşı haykırır; herkes adına, herkese karşı yalnız başına savaş verir! Çünkü dönemin kudret sahiplerine ya da kudret dağıtanlarına karşı seslerini yükseltenler, ölümlü neslimizin ölümsüz korkaklığı içinde hiçbir zaman kendilerine taraftar bulmayı umamaz. Sebastian Castellio'nun da bu en önemli gününde, arkasından kendi gölgesinden başka kimsesi ve mücadeleye giren bir sanatçının ayrılmaz mülkünden başka bir serveti yoktur; yılmaz ruhunda saklı eğilip bükülmez vicdanından başka...

Sebastian Castellio ta başından beri, verdiği mücadelenin ne denli umarsız olduğunun bilincindeydi. Yine

de, her şeye rağmen vicdanının sesine itaat ederek bu mücadeleyi göze almıştır. İşte tam da bu nedenle bu “meçhul asker”, insanlığın özgürlük mücadelesinin yüce kahramanı olarak anılacaktır; dünyaya egemen bir şiddetin karşısında tek başına dile getirdiği bu tutkulu protesto, sadece böylesi bir cesareti göstermiş olması bakımından bile, Castellio’nun Calvin’e karşı meydan okuyuşunu, aklı olan her insanın gözünde unutulmaz kılacaktır. Ancak bu tarihsel tartışma, asıl sorunu ortaya koyma biçimiyle bile döneminin olaylarını çok aşar. Zira burada konu olan, ne sınırlı bir teoloji anlayışı ne Serveto adlı kişi ne de liberal Protestanlık ile katı Protestanlık arasındaki vahim krizdir. Bu önemli tartışmayla çok daha geniş kapsamlı, zamanını aşan bir soru atılmıştır ortaya, *nostra res agitur*,¹ her seferinde yeni baştan, başka adlar altında ve başka biçimlerde sürdürülecek bir savaş açılmıştır. Burada teoloji, döneme özgü rasgele bir maske olmaktan başka bir anlam taşımaz; Castellio ile Calvin, bu gözle görülmeyen ama aşılabilir çelişkinin algılanabilir öğeleridir sadece. Bu kalıcı gerilimin uçlarına ne ad verildiği önemli değildir: hoşgörüsüzlüğe karşı hoşgörü, vesayete karşı özgürlük, fanatizme karşı hümanizm, mekanikleşmeye karşı bireysellik ya da zorbalığa karşı vicdan. Verilen bütün bu adlar esas olarak her kişi için sonuçta neyin daha önemli olduğuna dair –insancıl olan mı yoksa siyasi olan mı, *ethos*² mu yoksa *logos*³ mu, bireysel olan mı yoksa kolektif olan mı– en içsel ve kişisel kararı ifade eder.

Özgürlük ile otorite arasındaki sınır her zaman gereklidir ve hiçbir halk, hiçbir çağ, düşünen hiç kimse

1. (Lat.) Bizim meselemiz görülüyor. (Y.N.)

2. (Eski Yunanca) Töre, gelenek, alışkanlık. Bir kişinin, toplumun veya toplumsal grubun etik bilinci. (Y.N.)

3. (Eski Yunanca) Ussal yasa. Akıl yoluyla kavrama. (Y.N.)

bundan uzak kalamaz: Zira otoriteden yoksun bir özgürlük (kaosa dönüşeceği için) ve özgürlükten yoksun bir otorite (tiranlığa dönüşeceği için) mümkün değildir. Şüphesiz ki, insan doğasının temelinde toplum içinde eriyip gitmek gibi gizli bir özlem yatar; insanlığın tümüne adil bir biçimde nihai barış ve düzen getirecek –dinî, milli ya da sosyal– belli bir sistemin bulunabileceğine dair kadim kuruntumuz sökülüp atılamaz. Dostoyevski'nin “Büyük Engizisyon Yargıcı”, acımasız bir diyalektik içinde aslında çoğu insanın kendi özgürlüklerinden ürkütüğünü kanıtlamıştır. Gerçekten de, geniş bir kitle, insanı tüketen çeşitli sorunların verdiği yorgunluk, hayatın karmaşıklığı ve kişiye yüklediği sorumluluklar karşısında dünyanın, her şeyi kapsayacak biçimde her tür düşünme mesaisini nihai olarak tümüyle üzerinden alacak bir düzenle mekanikleşmesini özler. Var olmanın yüklediği sorunlardan kurtulmayı sağlayacak bir Mesih'e yönelik özlem, toplumsal ve dinsel peygamberlerin yolunu açan mayanın özünü oluşturur. Bir nesil, ideallerini, ateşini ve renklerini yitirdiği anda, ortaya etkileyici bir adamın çıkması, kendisinin, sadece kendisinin, yeni bir formül bulduğunu ya da yarattığını buyurgan bir biçimde açıklaması daima yeterli olur; binlerce kişinin güveni hemen o anda bu sözüm ona halk kurtarıcısına, dünya kurtarıcısına doğru akar – ve her yeni ideoloji (bu aslında onun metafizik anlamıdır) her seferinde, derhal yeni bir idealizm yaratır dünyada. Zira insanlara birlik ve temizlik diye yeni kuruntular bağışlayan kişi, içlerindeki en kutsal güçleri ortaya çıkarır: onların özverilerini ve coşkularını. Milyonlar büyülenmişcesine, teslim olmaya, aşka gelmeye, hatta baskı altına alınmaya bile razıdır ve bu türden vaazlar veren ve vaatlerde bulunan kişiler, ne kadar çok şey talep ederlerse, onun o denli kulu kölesi olurlar. Onun daha kolay yönetebilmesi uğruna, düne

kadar en büyük mutlulukları olan özgürlüklerinden kendi rızalarıyla vazgeçerler; birlik duygusunun verdiği ateşli sarhoşluk içinde kendiliklerinden köleliğe koşarlar ve kendilerini döven kırbaça övgüler düzerler; böylece Tacitus'un "*ruere in servitium*" anlayışı tekrar tekrar gerçekleşmiş olur.

Aslında her zeki insanın aklına, yeryüzünün bu en soyut gücünün, rasyonel olarak düzenlenmiş, ciddi ve eski dünyamıza böyle olasılık dışı harika öneriler getirmesinin her zaman için iyi bir fikir olduğu yönünde moral yükseltici bir düşünce gelebilir ve insan, bu ruhsuz dünyayı ruhundan başlayarak değiştirmeyi başardıkları için dünyanın aklını başından alan bu kişilere hayran olmak, onları yüceltmek gibi bir yanılgıya düşebilir. Lakin bu idealistler ve ütopyacılar neredeyse her zaman, zaferlerinin hemen ardından, talihsiz bir biçimde ruha en kötü biçimde ihanet ederler. Zira kudret, mutlak kudrete; zafer, zaferin kötüye kullanılmasına götürür ve bu fatihlerin tümü, kişisel hayalleriyle çok sayıda insanı, kendileri için yaşamaya ve hatta ölmeye seve seve razı olacak biçimde büyülemiş olmakla yetinmeyip bunun yerine çoğunluğu bütüncüllüğe dönüştürme ve tarafsız klanlara da kendi dogmalarını dayatma hırsına kapılırlar; kendilerine boyun eğenler, uyduları, ruhsal köleleri, her zaman her hareketinin peşine takılanlar asla yetmez onlara – hayır, özgür olanlara, bağımsız kalmış az sayıda kişiye de dogmalarını tek geçerli gerçek olarak kabul ettirerek onları da kendisine övgüler düzen kişiler ve köleler olarak görmek isterler; her farklı düşünceyi devlete karşı suç olarak damgalarlar. Dinî ve siyasi ideolojinin diktatörlüğe dönüştüğü her sefer, tiranlık biçiminde yoz-

1. (Lat.) Gönüllü olarak köleliğe koşmak. (Y.N.)

laşma laneti yeniden tekrarlanır. Kendi hakikatinin içkin gücüne güvenemeyip kaba kuvvete başvuran bir fikir adamı, insanın özgürlüğüne karşı savaş ilan etmiş olur. Şu ya da bu, fark etmez – hangi fikir, farklı kanaatleri tek kalıba döküp düzene sokmak üzere şiddete başvurursa, o andan itibaren artık bir ideal değil, vahşettir. Başkaları-na zorbalıkla dayatıldığında, en temiz inançlar bile akla karşı işlenmiş birer günah olur.

Ama ruh gizemli bir elementtir. Hava gibi, elle tutulmaz ve gözle görünmez bir şeydir; her biçime, her formüle uyar gibi görünür. Bu haliyle de despot yapıdaki insanları, onu tümüyle bastırıp ezmek, kilit altında tutmak, tıpalamak ve kolaylıkla şişelemek mümkünmüş gibi bir vehme kapılmaya özendirir. Oysa her tür baskı, onun içindeki karşıt baskı dinamiklerini artırır ve tam da ezilip sıkıştırıldığı anda bir patlayıcıya, bir patlayıcı maddeye dönüşür; her baskı, önünde sonunda isyana götürür. Zira zaman içinde insanlığın ahlak bakımından bağımsızlığı baki kalır; o, yıkılmazdır. Bu, her zaman için geçerli bir tesellidir! Yeryüzünün tümüne diktatörlükle tek bir dinin, tek bir felsefenin, tek bir dünya görüşünün dayatılması şimdiye değin mümkün olmamıştır, hiçbir zaman da mümkün olmayacaktır; zira akıl her zaman her türlü köleliğe karşı kendini korumayı bilecek, emredildiği üzere, onu sığlaştıracak ve renksizleştirecek, daraltacak, tek tipleştirecek biçimde düşünmekten kaçınacaktır. Bu yüzden de var olmanın tanrısal çeşitliliğini tek bir paydaya bağlamaya kalkışmak, sırf bilek gücüyle dayatılmış bir ilke marifetiyle insanlığı iyi ve kötü diye, Tanrı'dan korkanlar ve sapkınlar diye, devlete itaat edenler ve devlet düşmanları diye, siyah ya da beyaz olarak bölmeye kalkışmak çok bayağı, çok gereksiz bir çabadır! İnsan özgürlüğünün bu şekilde baskı altına alınmasına isyan edecek bağımsız kafalar her zaman çıkacak-

tır: “*Conscientious objectors*”; vicdani retçiler, her tür vicdani baskı karşısında azimli hizmet retçileri. Bugüne kadar, kitlesel baskılardan kurtulmayı başaracak, şiddete başvuran tek adamlara karşı kişisel bir imanla kendi tek ve biricik gerçeğini savunacak bireylerin çıkmasına engel olacak kadar ağır bir barbarlık dönemi ve sistemli bir tiranlık hiçbir zaman var olmadı.

XIV. yüzyıl da, tıpkı bizim yüzyılımız gibi kendine özgü zorba ideolojileriyle aşırı biçimde gerilmiş olmakla birlikte, böyle özgür ve dürüst ruhlarla tanışmıştır. O günlerin hümanistlerinin mektuplarını okurken, dünyanın maruz kaldığı zorbalık karşısında kapıldıkları derin kederi, dogmacıların her birinin pazar çığırtkanı edasıyla, “Biz ne öğretirsek o doğrudur, bizim öğretmediklerimiz, yanlıştır,” yollu budalaca duyuruları karşısında duydukları nefreti, çok yakından hissedebilir insan. Güzelliğe inanan dünyalarına saldıran, zorba dogmacılığın ağızlarını köpürterek haykırtan bu insanlık dışı insanlık ıslahatçıları karşısında aydınlık dünyanın yurttaşları kim bilir nasıl bir dehşetle sarsılmış olmalı; yeryüzünde güzelliği öldürmek, dünyayı bir ahlak seminerine döndürmek arzusundaki şu Savonarola’lar¹ ve Calvin’ler ve John Knox’lar² onları nasıl da derinden tiksindirmiş olmalı! Feraset sahibi bilge ve insancıl adamlar, bu bilgiç çılgınların Avrupa’da yol açacakları felaketi trajik bir biçimde önceden görür, gayretkeş konuşmalarının arkasında silahların çekildiğini işitir ve bu nefretin ardında korkunç bir savaşın yaklaşmakta olduğunu sezinlerler. Lakin

1. Girolamo Savonarola (1452-1498): Baskıcı yöneticilere ve yozlaşmış din adamlarına karşı mücadelesiyle anımsanan Reformcu ve İtalyan din adamı. (Ç.N.)

2. John Knox (1514-1572): Protestan Reformu’nun önderlerinden ve İskoçya Presbiteryen mezhebinin kurucuları arasında bulunan İskoçyalı din adamı. (Ç.N.)

gerçeği bilseler de bu hümanistler bu gerçek uğruna mücadele etmeye cüret edemez. Hayatta kader hemen hemen her zaman bilinir; lakin bilenler etkin olmaz, etkin olanlar da bilenler değildir. Bu acılı ve kederli hümanistler birbirlerine dokunaklı, sanat dolu mektuplar yazar, çalışma odalarının kapalı kapıları ardında yakını dururlar ama hiçbiri öne çıkıp deccala karşı gelmez. Erasmus arada bir sığındığı kuytudan birkaç ok atmayı göze alır, Rabelais öfkeli bir tebessümle deli gömleğine sarınıp kırbacını sallar; Montaigne, bu soylu ve bilge filozof, denemelerinde ikna edici sözler eder; lakin hiç kimse ciddi bir müdahalede bulunup bu rezil zulümlerin, idamların birini bile engellemeye kalkışmaz. Bu dünyada tecrübe kazanmış ve bu nedenle temkinli olmuş kişiler, böyle zamanlarda bilge kişi delilerle kavgaya tutuşmaz, diyerek yakalanıp kurban gitmektense kuytularına çekilirler.

Oysa Castello –ölümsüz şöhreti buradan gelir– tek başına, azimle bu hümanistlerin tümünün önüne geçer, kaderinin karşısına dikilir. Zulme uğramış dostları için sözünü yiğitçe söyler ve böylece hayatını tehlikeye atar. Fanatikler tarafından saat başı tehdit edilmesine rağmen zamanın acımasızlığına karşı fanatiklikten tümüyle uzak, ihtirastan tümüyle arınmış, lakin Tolstoyvari bir sarsılmazlık içinde, kimseye bir dünya görüşünün dayatılamayacağına, hiçbir fani gücün bir insanın vicdanı üzerine baskı uygulayamayacağına dair inancının bayrağını kaldırır. Ve o, bu inancını bir taraf adına değil, hümanizmin ölümsüz ruhu adına dile getirdiği için düşünceleri de, bazı sözleri gibi bütün zamanları aşmıştır. Zamanlarını aşan fikirler bir sanatçı tarafından dile getirilmişse eğer, tüm insanlığı kavrayan etkilerini her zaman korur; dünyayı birleştiren inanışlar, bireysel, doktriner ve saldırgan olanlardan daha uzun ömürlü olur. Bu unutulmuş adamın örnek alınacak eşsiz cesareti, sonraki kuşaklar için

ahlaki anlamda bir ibret oluşturmalıdır. Zira Castellio, Calvin tarafından kurban edilen Serveto'yu dnyanın bütün teologlarına inat, suçsuz yere öldürülmüş biri diye nitelerken, Calvin'in bütün safsatalarına karşın o ölümsüz sözünü, "Bir insanı yakmak, öğretiye savunmak anlamına gelmez; bir insanı öldürmek anlamına gelir," sözünü haykırırken, düşünce özgürlüğü hakkını (Locke'dan, Hume'dan, Voltaire'den çok daha önce ve onlardan çok daha mükemmelen bir şekilde) sonuna kadar savunurken, inancı uğruna canını rehine koymuş demektir. Hayır, Castellio'nun Miguel Serveto'nun bir hukuk cinayetiyle öldürülmesini protesto edişini, ondan daha ünlü bir Protestan olan Voltaire'in Calas Davası'yla ve Zola'nın, Dreyfus Davası'yla karşılaştırmaya kalkışmamalı – bu tür kıyaslamalar onun eyleminin ahlaki yüceliğine uzaktan yakından erişemez. Zira Voltaire, Calas mücadelesine giriştiğinde çok daha insancıl bir yüzyılda yaşamaktaydı, üstelik dnyaya ünlü şair kimliğıyle kralların ve prenslerin koruması altındaydı. Aynı şekilde, mile Zola'nın arkasında da görünmez bir ordu gibi bütün Avrupa'nın, bütün dnyanın hayranlığı vardı. İki de, byleyi arka çıkışlarda bulunmakla, başka birilerinin kaderleri üzerinden kendi itibarlarına ve korunup kollanmışlıklarına büyük katkılarda bulunmuşlardı –bu fark önemli bir fark olarak kalacaktır– ama onlar, Sebastian Castellio gibi, yüzyılın insanlık dışı kanlı iktidarına karşı insanlık adına kendi hayatlarını ortaya koymamıştı.

Sebastian Castellio, ahlaki kahramanlığının bedelini tümüyle, gücü tükeninceye kadar ödemiştir. Aklından başka silah kullanmak istemeyen, şiddet karşıtlığının sözcüsü olan bu kişinin kaba kuvvet tarafından boğazlanması karşısında insan, bütün bir düzene karşı kendini savunmaya kalkışan, arkasında ahlaki haklılığı dışında bir gç olmayan bir bireyin mücadelesinin her zaman ne

kadar umarsız olduğunun ayırdına varır. Kuramcılardan biri, devlet aygıtını ve onun baskı araçlarını eline geçirmeyi başarmışsa, önünde hiçbir engel olmadan terörü başlatır; mutlak kudretini sorgulayanların sözü ağzına tıklar, üstelik çoğu kez gırtlacı da burulur. Calvin, Castellio'ya asla kayda değer bir cevap verememiştir; tercihi onu susturmaktan ibaret olmuştur. Kitapları yırtılır, yasaklanır, yakılır, müsadere edilir, politik baskılarla komşu kantona bile yazma yasağı getirilir ve o artık yanıt veremez, söylenenleri düzeltemez bir hale gelir; o zaman da, Calvin'in uşakları iftiralarla üzerine çullanır; bu artık bir savaş değildir, savunmasız birinin acımasızca saldırıya uğramasıdır. Zira Castellio artık konuşamamakta, yazamamaktadır; yazdıkları sessizce çekmecede beklemektedir. Oysa Calvin, basın, yayın, kürsü, rahle, kilise meclisi, devlet gücüne ait aygıtlarının tümünü elinde tutmaktadır. Ve bunları acımasızca kullanır; Castellio'nun her adımı izlenmekte, her kelimesi dinlenmekte, her mektubu alıkonmaktadır. Ne gariptir ki, tek bir kişiye karşı üstünlük ancak böyle yüz başı bir organizasyonla sağlanmaktadır; Castellio'yu sürgüne gönderilmekten ya da yakılmaktan kurtaran sadece erken ölümü olur. Lakin galip gelenlerin çılgın nefreti, onun naaşı karşısında bile dinmez. Mezarına bile asitli kireç gibi suçlamalar ve iftiralar atarlar, adının üzerine kül serperler; sadece Calvin'in diktasına değil, genel anlamda düşünsel dikta ilkesine karşı savaş açan bu kişinin hatırası ebediyen unutulmalı, kaybolmalıdır.

Zorbalığın güçsüz birine karşı uyguladığı bu aşırılık epeyce başarılı olmuştur: Bu büyük hümanistin sadece çağına olan etkisi değil, uzun yıllara yayılacak ünü de sistemli bir biçimde bastırılmıştır; günümüzde okuryazar kişiler bile Castellio'nun adını hiç duymamışsa, bundan dolayı utanç duymamalıdır. Zira eserlerinin önemli bir bölümü sansür yüzünden on yıllar, yüz yıllar boyu

basılmaktan alıkonmuşsa nereden tanıyacaktlardır ki! Calvin'in çevresindeki hiçbir matbaa onları yayımlamaya cüret edemez, ölümünden çok sonra yayımlandıklarında da hak ettiği şöhret için artık vakit çok geçtir. Bu arada Castellio'nun fikirlerini sahiplenen başkaları çıkmıştır. Kavga, ilk önderi erkenden ve sessizce şehit düştüğü için başka isimlerle devam ettirilir. Kimileri, gölge-lerde yaşamaya, karanlıkta ölmeye yazgılıdır – Sebastian Castellio'nun kahramanlığının semeresini, ardından gelenler toplar ve bugün okul kitaplarında hâlâ Avrupa'da hoşgörü fikrini ilk olarak yayanların Hume ile Locke olduğu yanlışlığı okunur; Castellio'nun sapkınlığa dair yazıları sanki hiç yazılmamış, hiç basılmamıştır. Serveto adına gösterdiği ahlaki yiğitlik, verdiği mücadele unutulmuştur; Castellio'nun Calvin'e, "sivrisineğin file karşı" savaşı unutulmuştur, eserleri unutulmuştur – Hollanda'da bulunan yetersiz sayıda toplu eseri, İsviçre ve Hollanda kütüphanelerindeki birkaç elyazması, öğrencilerine ait bir-iki teşekkür kelimesi; çağdaşlarının oybirliğiyle yüzyıllarının sadece en bilgilerinden değil, en soylularından biri olarak övdükleri bu adamdan geriye kalanların hepsi bu kadardır. Unutulmuş bu kişiye karşı minnet borcu nasıl ödenir! Buradaki bu müthiş haksızlık nasıl telafi edilir!

Zira tarihin adil davranmaya vakti yoktur. Serinkanlı bir kronikçi olarak sadece başarıları sayar ama bunları nadiren ahlak ölçüğüyle tartar. Sadece galiplere bakar, mağlupları gölgede bırakır; bu "meçhul askerler" pervasızca unutulmuşun mezarına atılır, beyhude olduğu için yitip giden özverili çabaları ne bir haçla ne de bir çelenkle anılır, *nulla crux, nulla corona*. Aslında salt düşünce uğruna girişilmiş çabalara beyhude denemez, evrende ahlaki yönde sarf edilen çabalar tümüyle kaybolup gitmez. Yenilenler, yenik düşmüş olsalar da zamanlarını aşan ide-

allerinin erken gelmiş öncüleri olarak önem taşır; çünkü bir idealin yeryüzünde hayatta kalabilmesi, uğruna yaşayan ya da ölenler varsa, ikna edenler ve ikna olanlar yaratabilmişse hayatta kalabilir. “Zafer” ve “yenilgi” kelimeleri tinsel bakımdan farklı anlamlar kazanır; bu nedenle de, sadece muzaffer olanların anıtlarına bakan bir dünyaya daima şunu hatırlatmak gerekir ki, insanlığın hakiki kahramanları, fani saltanatlarını milyonlarca mezar ve dağılıp parçalanmış hayatlar üzerine kurmuş bu kişiler değil, aklın özgürlüğünün ve insancılığın yeryüzünde kalıcı olarak yerleşmesi uğruna, Castellio'nun Calvin'e karşı verdiği savaşta olduğu gibi, güç kullanmaksızın güce yenik düşenlerdir aslında.

VİCDAN ZORBALIĞA KARŞI YA DA CASTELLIO CALVIN'E, OKURU FRANSIZ REFORMCU JEAN CALVIN'İN DİKTATÖRLÜĞÜNÜN HÜKÜM SÜRDÜĞÜ XVI. YÜZYIL CENEVRE'SİNE GÖTÜRÜR. CALVIN'İN FARKLI GÖRÜŞLERE GÖSTERDİĞİ TAHAMMÜLSÜZLÜK, HÜMANİST DİN ADAMI MIGUEL SERVETO'NUN RESMİ ÖĞRETİYE TERS DÜŞEN GÖRÜŞLERİ NEDENİYLE ÖLÜM CEZASINA ÇARPTIRILMASIYLA ZİRVEYE TIRMANIR. TAM DA BU NOKTADA SEBASTIAN CASTELLIO, CALVIN'İN KARŞISINDA TARİH SAHNESİNDEKİ YERİNİ ALIR.

BU KİTAP, ZWEIG'İN, KENDİ YAŞAMINI BELİRLEYECEK NASYONAL SOSYALİZM DE DAHİL OLMAK ÜZERE TOTALİTER REJİMLERE YÖNELTİĞİ BİR ELEŞTİRİ OLARAK DA ANLAŞILABİLİR. KATI İDEOLOJİLERİN BERABERİNDE GETİRDİĞİ TEHLİKELERİN GÖZ ÖNÜNE SERİLDİĞİ, İNSANCA YAŞAMAK İÇİN DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN, HOŞGÖRÜNÜN ALTININ ÇİZİLDİĞİ VİCDAN ZORBALIĞA KARŞI YA DA CASTELLIO CALVIN'E, BU ÖZELLİKLERİYLE EVRENSEL NİTELİKTE.